

Janusz Kostynowicz
Zofia Kuklińska

Rola systemu doskonalenia nauczycieli w pomocy małemu dziecku i jego rodzinie oraz upowszechnianiu jakościowej edukacji przedszkolnej

Upowszechnianie jakościowej edukacji przedszkolnej a doskonalenie nauczycieli

Upowszechnianie jakościowej edukacji przedszkolnej ma dwa aspekty. Pierwszy to systematyczna poprawa ofert wychowania przedszkolnego, tak aby spełniały oczekiwania i zaspokajały potrzeby adresatów. Drugi to poszerzanie grupy adresatów i docieranie do środowisk pozbawionych dotąd wartościowych ofert. Działania systemu doskonalenia ukierunkowane na podnoszenie jakości pracy przedszkoli są raczej znane i dlatego więcej miejsca powinna zająć tu analiza tych możliwości, które prowadzą do zwiększenia liczby dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym.

Możliwości takie trzeba najpierw dostrzec w rejonie działania placówki. Zapewnienie wysokiej jakości pracy przedszkola wymaga od dyrektora sprawnego zarządzania i rozwiązywania problemów organizacyjnych oraz finansowych, a także promocji placówki w środowisku. Z drugiej strony dobra opinia o pracy przedszkola powoduje wzrost zainteresowania nim, ułatwia rekrutację dzieci, utrudnia próby jego likwidacji czy ograniczania działalności przez władze, sprzyja upowszechnianiu wychowania przedszkolnego w rejonie działania dobrej placówki. Zainteresowanie przedszkolem rośnie, gdy placówka rzetelnie i ciekawie współpracuje z rodzicami. Dobre opinie są przekazywane z ust do ust. Taką wizytówką przyciągającą rodziców są także programy autorskie i nowatorskie działania przedszkoli.

Inne możliwości dotarcia w rejonie do nowych grup dzieci, to np. zorganizowanie zajęć adaptacyjnych dla kandydujących do przedszkola dwu- i trzylatków oraz spotkań edukacyjnych z ich rodzicami. Działania takie będą miały wpływ na zainteresowanie rodziców działalnością placówki, ułatwią w przyszłości rekrutację, złagodzą późniejszy stres rozstania z rodziną oraz poprawią frekwencję.

Stosunkowo prostym sposobem rozszerzania edukacji przedszkolnej w rejonie jest docieranie z nią do dzieci ze środowisk defaworyzowanych. Wymaga to łączenia edukacji przedszkolnej z ofertami opieki profilaktycznej, wspomaganie wczesnego rozwoju dziecka czy kształcenia specjalnego. Tworząc takie propozycje można liczyć na dofinansowanie z gminnego wydziału pomocy społecznej czy komisji rozwiązywania problemów alkoholowych.

Trudniejszym zadaniem jest upowszechnianie edukacji przedszkolnej poza bezpośrednim rejonem placówki. Tworzenie takiej sieci współdziałania można zacząć od zaproszenia nauczycieli z sąsiednich przedszkoli do wspólnego udziału w wewnętrznym doskonaleniu, tzw. WDN (1). Zanim zaproponuje się środowiskowy program edukacji

przedszkolnej lokalnym władzom poza rejonem przedszkola, można np. zorganizować tam imprezy dla małych dzieci.

Możliwość rozszerzenia terenu działania poza obecny rejon daje założenie filii lub przekształcenie placówki w przedszkole integracyjne, jednak w trudnych warunkach ekonomicznych gmin jest to najczęściej mało realne. Praca poza swoim terenem, pomijając zakładanie filii i tworzenie specjalistycznych przedszkoli, jest zadaniem wykraczającym poza statut, które nie może być realizowane w typowy sposób, gdyż wymaga, innych sposobów finansowania, odmiennej organizacji. Poza rejonem przedszkola inne rodziny nie są już petentami placówki, więc dotarcie do nich, zdobycie zaufania, rozpoznanie lokalnych potrzeb, musi poprzedzić pracę pedagogiczną z dziećmi. Poza własnym terenem inne są też relacje z lokalnymi władzami, którym coraz częściej trzeba przedstawiać propozycje, uczestnicząc w konkursach ustrukturalizowanych programów.

Dojrzałą formą upowszechniania i promowania wychowania przedszkolnego poza rejonem jest zbudowanie na zasobach placówki przedszkolnej Centrum Pomocy Małemu Dziecku i jego rodzinie. To trudne i długofalowe zadanie, którego realizacja wymaga kilku lat rozwoju organizacyjnego placówki. Kiedy już takie centrum powstanie, może tworzyć oferty ponadresortowe, wykraczające poza opiekę przedszkolną, obejmujące różne formy poradnictwa, szkolenia, kształcenia ustawicznego dorosłych itp.

Upowszechniając wychowanie przedszkolne poza rejonem trzeba elastycznie dostosowywać oferty do lokalnych warunków. Przykład ośrodków przedszkolnych wspieranych przez Polską Fundację Dzieci i Młodzieży pokazuje, że tam, gdzie nie ma przedszkoli, kadra związana z wychowaniem przedszkolnym potrafi tworzyć pomysłowe propozycje edukacyjne dla małych dzieci, nawet w instytucjach o innych zupełnie funkcjach statutowych, np. domach kultury, ogrodach jordanowskich, bibliotekach, świetlicach wiejskich, ośrodkach służby zdrowia.

O ile jednak ośrodki organizowane w takich miejscach należą do rzadkości, i rozwiązania takie mają raczej marginalne znaczenie, to zespół organizujący oferty dla małych dzieci poza rejonem nie może zapomnieć o włączeniu do współpracy poradni psychologiczno-pedagogicznej. Jak pokazały doświadczenia „latającej poradni” z województwa warmińsko-mazurskiego, nie oznacza to konieczności wozenia dzieci z popegeerowskiej wioski do odległego miasta, gdyż psychologowie mogą przyjechać do dzieci.

Trudność środowiskowych zadań powoduje, że nawet dobrze funkcjonujący zespół nauczycieli przedszkolnych nie jest w stanie zrealizować ich bez zbudowania skutecznego wsparcia społecznego. Takie możliwości stwarzają działające na rzecz małego dziecka i rodziny organizacje pozarządowe. Tyle, że w lokalnych środowiskach na ogół ich nie ma. Zdarza się więc, że grupa nauczycieli, która zaczęła tworzenie jednooddziałowego, wiejskiego „małego przedszkola” staje się z konieczności komitetem założycielskim lokalnej fundacji czy stowarzyszenia.

System doskonalenia nauczycieli zajmuje się poszerzaniem wiedzy i doskonaleniem umiejętności nauczycieli. Jakiego typu ofert doskonalenia powinni szukać nauczyciele młodszych dzieci, jakie umiejętności powinni rozwijać, aby sprawnie realizować przedstawione wyżej zadania i upowszechnić edukację przedszkolną? Można pokusić

się o przedstawienie takiego indeksu, sprowadzając go dla uproszczenia do listy dziesięciu kategorii.

1. Profesjonalizm w zakresie nowoczesnej pedagogiki przedszkolnej – W jego zakres wchodzi najnowsza wiedza na temat rozwoju i uczenia się dziecka. Podejście do wychowanka jako aktywnej osoby, konstruującej swoją wiedzę, wykorzystującej potencjał edukacyjny, posiadającej swoje prawa. Również umiejętności wychowawcze i metodyczne, w tym związane z aktywnymi metodami. Takie oferty, poszerzające wiedzę i doskonalące umiejętności zawodowe nauczycieli przedszkoli są tworzone w ośrodkach doskonalenia.
2. Umiejętności związane z zarządzaniem jakością przedszkola – leaderskie i organizacyjne dyrektora i zaangażowany zespół, znajomość założeń, metod i procedur jakości. Jest oczywiste, że w ich zakres wchodzi umiejętności pracy zespołowej i pracy z grupami osób, wdrożenie pracy zespołowej do codziennej praktyki przedszkola i jego inicjatyw. Przedszkola zarządzające swoją jakością, to coraz częściej placówki rozwijające szerokie kontakty ze środowiskiem, ukierunkowane na uwzględnianie potrzeb rodziców, uczące swoich wychowanków współpracy, poszanowania innych osób, tolerancji.
3. Umiejętność samokształcenia indywidualnego i we współpracującym zespole oraz w ramach „uczącej się instytucji”.
4. Umiejętności związane z edukacją dorosłych – różne, poczynając od nawiązywania kontaktu i usprawniania komunikacji społecznej, po treningi zadaniowe. Są potrzebne zarówno w placówce, jak i w pracy z różnymi środowiskami.
5. Organizowanie pomocy psychologiczno-pedagogicznej i profilaktycznej, w tym umiejętność pracy z dzieckiem o specjalnych potrzebach edukacyjnych i jego rodziną oraz wspierania wczesnego rozwoju dziecka. Warto podkreślić, że chodzi tu o umiejętności organizowania, docierania do ośrodków takiej pomocy, a nie własne umiejętności terapeutyczne.
6. Projektowanie edukacyjne – coraz częściej niezbędna w pracy środowiskowej znajomość całego cyklu tworzenia programów od diagnozy środowiska, przez planowanie, promowanie, zarządzanie ich realizację i ewaluację.
7. Różnorodne umiejętności wspierania rodziny i zaspokajania jej potrzeb, nie tylko potrzeb rodziny wychowanka przedszkola. Od współdziałania rodzin w działaniach do samoorganizacji, np. w stowarzyszeniach rodzicielskich i przejmowania przez nie odpowiedzialności za rozwiązywanie problemów.
8. Umiejętność tworzenia warunków wspierających rozwój bardzo małego dziecka oraz podejmowania działań ukierunkowanych na współpracę z jego rodziną. To rzadkie umiejętności, których rozwijanie wymaga rozległej i interdyscyplinarnej wiedzy, wielu lat praktyki, całej sieci wspomaganie, umiejętności diagnozowania potrzeb, znajomości specyficznych metod edukacyjnych i psychologicznych, rozmaitych procedur współpracy itp.
9. Interdyscyplinarne, wielospecjalistyczne umiejętności innowacyjne. W pracy środowiskowej, specjalizacja w zakresie zarządzania publicznym przedszkolem i metodyki przedszkolnej może okazać się niewystarczająca. Elastyczna pod względem czasu zajęć, liczebności grupy dziecięcej, form kontaktu z rodzicami czy zatrudnienia kadry organizacja edukacji przedszkolnej np. w odizolowanym i ubogim środowisku wiejskim może mieć niewiele wspólnego z zarządzaniem zasobnym, wielooddzia-

łowym przedszkolem w dużym mieście. Jak wykazują doświadczenia różnych lokalnych ośrodków przedszkolnych, w praktyce trzeba czasem łączyć działania pedagogiczne z edukacją kulturalną, pomocą społeczną, profilaktyką zdrowotną, edukacją prawną, doradztwem ekonomicznym związanym z alternatywnymi możliwościami finansowania zadań, itp.

10. Umiejętności wspierania rozwoju środowisk społecznych i budowania sieci współpracy. W zakres tej kategorii wchodzi całe spektrum umiejętności wykraczających poza znaną obecnie, nawet dobrą, współpracę przedszkola ze środowiskiem. Od rozwijania pewnych umiejętności pracy socjalnej, poprzez kompetencje, które cechują animatorów społecznych, do udziału w tworzeniu nowych instytucji, zakładania stowarzyszeń i współkształtowania lokalnej polityki społecznej na rzecz dzieci.

Porządek tej listy jest nieprzypadkowy. Na jej początku są kategorie umiejętności, nauczyciela akcentowane w reformie edukacji i uwzględniane w ofertach różnych instytucji doskonalących nauczycieli, także w propozycjach szkoleniowych dla nauczycieli przedszkoli i dyrektorów tych placówek. Zamykają ją kategorie związane z umiejętnościami wprowadzania zmian i realizowania polityki społecznej, bardzo rzadko lub w ogóle nieuwzględniane w ofertach.

Przedstawiona niżej analiza ofert systemu doskonalenia pod kątem ich roli w upowszechnianiu jakościowej edukacji przedszkolnej oraz pomocy małemu dziecku i jego rodzinie będzie koncentrować się głównie na tych propozycjach szkoleniowych, które mogą mieć bezpośredni wpływ na realizację omawianych celów. Nie jest to więc ocena dorobku placówek doskonalenia w dziedzinie wspierania nauczycieli wychowania przedszkolnego, który poza analizowanym aspektem trzeba przecież docenić.

Na zakończenie można dodać, że przyjmuje się tu założenie, wcale nie oczywiste, iż główną rolę w upowszechnianiu edukacji przedszkolnej odegrają, po odpowiednim przygotowaniu i przy niewielkim wsparciu, obecni nauczyciele wychowania przedszkolnego i nauczania początkowego, a inicjatywy innych grup: rodziców, psychologów, liderów stowarzyszeń lokalnych, gminnych działaczy oświatowych, nawet bardziej spektakularne i nowatorskie, będą raczej uzupełniały system.

Upowszechnianie jakościowej edukacji przedszkolnej w systemie kształcenia i dokształcania

Nauczyciele zatrudnieni w przedszkolach i oddziałach przedszkolnych przy szkołach podstawowych, to liczna grupa stanowiąca ok. 10% wszystkich nauczycieli (w roku 2000 w przedszkolach i oddziałach przedszkolnych przy szkołach podstawowych zatrudnionych było 73 000 nauczycieli /Rocznik Statystyczny RP, GUS, Warszawa 2001/). Grupę tę nadal charakteryzuje (2) relatywnie najniższy procent osób z wyższym wykształceniem, który wynosi obecnie 68% (dla porównania w szkołach zasadniczych – 78%, podstawowych – 90,2%, gimnazjach – 97,1%). Jednocześnie cechuje ją duża dynamika zmian i tak np. od 2000 do 2003 r zmniejszyła się w niej ogólna liczba pełnozatrudnionych nauczycieli o 6,1 tys. (9,7%) a zarazem poprawiła struktura wykształcenia, gdyż o 10,6% wzrósł udział pełnozatrudnionych osób z wykształceniem wyższym.

Z dynamiką zmian wiąże się to, że nauczyciele wychowania przedszkolnego aktywnie poszukują możliwości doskonalenia zawodowego oraz podnoszenia kwalifikacji i poziomu wykształcenia.

Jak na te potrzeby edukacyjne odpowiadają uczelnie?

Odpowiedź na to pytanie możemy uzyskać pośrednio, analizując oferty dotyczące form kształcenia nauczycieli na studiach licencjackich i magisterskich oraz studiach podyplomowych. Z danych zawartych w Informatorach studiów (3) (4) wynika, że uniwersytety, wyższe szkoły pedagogiczne, kolegia nauczycielskie, wyższe szkoły zawodowe i ekonomiczne, uczelnie techniczne i rolnicze, akademie wychowania fizycznego i akademie muzyczne przygotowały w sumie 1656 propozycji studiów licencjackich i magisterskich. Z tego jedynie 31 ofert dotyczyło w szczególności wychowania przedszkolnego, edukacji przedszkolnej w połączeniu z wczesnoszkolną oraz pedagogiki wieku dziecięcego. Stanowi to tylko 1,9% wszystkich ofert kształcenia dla nauczycieli (wyższy odsetek ofert, bo 3,4%, dotyczy edukacji wczesnoszkolnej).

Spośród 1229 propozycji studiów podyplomowych zaocznych i wieczorowych dla nauczycieli, jakie przygotowały omawiane uczelnie, 24 oferty dotyczyły wychowania przedszkolnego, edukacji przedszkolnej w połączeniu z wczesnoszkolną i pedagogiką wieku dziecięcego. Stanowi to niespełna 2% wszystkich propozycji studiów podyplomowych (ofert dotyczących edukacji wczesnoszkolnej ok. 3,6%).

W związku z wprowadzeniem od 2004 r. obowiązku rocznego przygotowania przedszkolnego dla sześciolatków, trend polegający na tworzeniu zintegrowanych ofert studiów podyplomowych dla nauczycieli wychowania przedszkolnego i klas I-III łącznie, wspierało też MENiS, przyznając uczelniom dotacje na uruchomienie doskonalących studiów podyplomowych z zakresu edukacji elementarnej. Proponowane rozwiązanie pozwoli nauczycielom rozwijać dwuprzedmiotowe kompetencje i prezentować zintegrowane podejście do pracy pedagogicznej z młodszymi dziećmi. Tak przygotowany „nauczyciel edukacji elementarnej” może nie tylko łatwiej znaleźć pracę, ale będzie także lepiej sobie radził w lokalnych programach pomocy edukacyjnej małym dzieciom „tam gdzie nie ma przedszkoli”, szczególnie w środowiskach wiejskich.

Przedstawione wyżej zestawienia statystyczne informują o niewielkim zaangażowaniu uczelni w tworzenie ofert dla nauczycieli przedszkoli. W zestawieniu z liczbą małych dzieci, liczebnością kadr i sytuacją edukacyjną nauczycieli przedszkoli liczba ofert dotyczących wychowania przedszkolnego jest na pewno niewystarczająca. Bez znajomości ekonomicznych i innych przyczyn tego faktu, bez szczegółowej analizy programów studiów magisterskich, licencjackich i podyplomowych trudno wnioskować o roli tych ofert w upowszechnianiu jakościowej edukacji przedszkolnej. Pozytywnie należy odnotować fakt łączenia w ofertach studiów, jakie przygotowały niektóre uczelnie edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej.

Upowszechnianie jakościowej edukacji przedszkolnej w ofertach wojewódzkich ośrodków doskonalenia nauczycieli

Doskonaleniem tej grupy nauczycieli zajmują się w placówkach doskonalenia konsultanci oraz doradcy. W analizowanym roku szkolnym 2000/2001 (5) w wojewódzkich ośrodkach doskonalenia nauczycieli było 24 konsultantów z główną specjalnością wychowanie przedszkolne. W stosunku do liczby nauczycieli wychowania przedszkolnego a także liczebności innych grup konsultantów było to niewspółmiernie mało (24% ogółu konsultantów, 16. miejsce pod względem liczebności wśród innych grup konsultantów). Zdecydowanie lepsza sytuacja istniała w doradz-

twie. W kraju działało w tym czasie 122 doradców zajmujących się wychowaniem przedszkolnym (pod względem liczebności 5. miejsce wśród innych grup doradców). Problemem okazały się terytorialne dysproporcje pod względem liczby doradców między powiatami oraz niepokojący czasami brak współpracy między prowadzonymi przez powiaty ośrodkami doradztwa a wojewódzkimi placówkami doskonalenia nauczycieli.

Ze względu na dynamikę zmian, stosunkowo dużą liczbę szkolących się i doskonalących osób, ich rolę we wspieraniu rozwoju dziecka i wielospecjalistyczne potrzeby szkoleniowe grupa ta stała się ważnym klientem systemu doskonalenia. W roku szkolnym 2002/2003 wojewódzkie placówki doskonalenia nauczycieli przedstawiły ogółem nauczycielom 7023 różnych propozycji doskonalenia (6), z tego 217 (ok. 3%) adresowanych wyłącznie do nauczycieli wychowania przedszkolnego (relatywnie mniej niż wynikałoby to z liczebności tej grupy). 906 ofert, czyli ok. 13%, skierowano osobno lub razem z innymi grupami adresatów do nauczycieli młodszych dzieci. Zgodnie z postulowanymi zmianami, w cytowanej wyżej publikacji, nauczycieli młodszych dzieci, uczących w przedszkolach, zerówkach i klasach I-III, określa się tu łącznym mianem „nauczycieli edukacji elementarnej”. Zdecydowana większość ofert z „edukacji elementarnej”, dla tej szerokiej grupy nauczycieli, bo (68%) dotyczyło problematyki metodycznej, 22% terapii i umiejętności związanych z pomocą psychologiczno-pedagogiczną, 10% z kwalifikacjami i awansem zawodowym nauczyciela.

Analiza ofert dla szerokiej grupy nauczycieli edukacji elementarnej dawałaby więcej informacji, gdyby istniała wyodrębniona podstawa programowa edukacji elementarnej, określony prawnie status nauczyciela młodszych dzieci i jednolita koncepcja doskonalenia tych nauczycieli. Obecnie jest to raczej postulat pedagogiczny. Dlatego więcej informacji dostarcza analiza tych ofert, które są adresowane specyficznym do nauczycieli zajmujących się wychowaniem przedszkolnym. Spośród tych 906 ofert dla edukacji elementarnej, 217 zaadresowano wyłącznie do nauczycieli wychowania przedszkolnego. Trzeba przypomnieć, że nauczyciele w przedszkolach i zerówkach to ok. 10% kadry nauczycielskiej w kraju. Więcej, bo 301 (4%) ofert przeznaczono jednocześnie do nauczycieli przedszkoli i nauczycieli klas młodszych I-III. Oferty adresowane do tych obu grup łącznie rzadko opierają się na koncepcji edukacji elementarnej, najczęściej dotyczą głównie szczegółowych zagadnień terapeutyczno-profilaktycznych oraz metodycznych.

W sumie wojewódzkie placówki doskonalenia zaadresowały bezpośrednio do nauczycieli wychowania przedszkolnego, razem z nauczycielami klas młodszych, 518 propozycji szkoleniowych, czyli ok. 7% wszystkich ofert. Niewspółmiernie więcej ofert, bo 433 (ok. 6%) zaadresowano wyłącznie do nauczycieli kształcenia zintegrowanego. Pozytywnym zjawiskiem było to, że w stosunku do poprzedniego roku (188 ofert) liczba propozycji zaadresowanych wyłącznie do nauczycieli wychowania przedszkolnego było wyższa i więcej placówek je tworzyło, gdyż w ubiegłych dwóch latach ponad 20% ośrodków nie przygotowało żadnych ofert dotyczących wychowania przedszkolnego dla nauczycieli, a prawie połowa żadnych specyficznych ofert dla dyrektorów przedszkoli. (5, str. 25-30). Odnotować też trzeba, że znacznie wzrosła liczba ofert adresowanych do nauczycieli młodszych dzieci (zarówno wychowania przedszkolnego jak i klas I-III). Zjawisko to mogłoby bardziej

satisfakcjonować, gdyby propozycje nie tylko rozszerzały grupy adresatów, ale również opierały się na zintegrowanej koncepcji teoretycznej i metodycznej pracy „nauczyciela edukacji elementarnej”.

Tabela 1

Oferty wojewódzkich ośrodków doskonalenia adresowane do nauczycieli wychowania przedszkolnego w 2002/3 r.				
Lp.	Kategoria ofert	Liczba ofert	%	Ranga
1	Metody i techniki pracy pedagogicznej w przedszkolu	48	22	1
2	Różne dziedziny w wychowaniu przedszkolnym (np. ekologia, promocja zdrowia w przedszkolu)	25	12	2
3	Terapia, pomoc profilaktyczna i korekcyjno-wyrównawcza, specjalne potrzeby edukacyjne	22	10	3,5
4	Wczesne nauczanie, dydaktyka jak np. edukacja matematyczna, nauka czytania	22	10	3,5
5	Wspieranie rozwoju dziecka, stymulowanie rozwoju sprawności i umiejętności	21	10	4
6	Zarządzanie jakością pracy przedszkola, w tym WDN, awans nauczyciela, nadzór	20	9	5
7	Metaumiejętności nauczyciela, np. umiejętności kontaktu, umiejętności wychowawcze	15	7	6
8	Programy wychowania przedszkolnego, podręczniki	14	6	7
9	Kontakt i praca z rodziną	9	4	8,5
10	Zagadnienia odrębne, np. sztuka, obyczaje z regionu Warmii i Mazur, origami	9	4	8,5
11	Diagnoza rozwoju dziecka i pomiar dydaktyczny	8	4	9
12	Zagadnienia ogólnopedagogiczne	2	1	10
13	Nowatorstwo pedagogiczne	1	0,5	11,5
14	Uroczystości przedszkolne, regionalne, świąteczne	1	,5	11,5
15	Zwiększanie liczby dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym, upowszechnianie edukacji przedszkolnej	0		
16	Dziecko zdolne	0		
17	Inne	0		
	Razem	217	100	

Z załączonej Tabeli wynika, że najwięcej, bo 48, spośród 217 ofert zaadresowanych wyłącznie do nauczycieli wychowania przedszkolnego (czyli ok. 22%) dotyczyło różnych metod i technik pedagogicznych stosowanych w wychowaniu przedszkolnym. Następną pod względem częstości występowania grupą ofert (25, czyli ok. 12%) związana była z różnymi dziedzinami wychowania przedszkolnego (np. ekologia, regionalizm, wychowanie muzyczne w przedszkolu). Kolejne dwie następne grupy to: nauczanie, dydaktyka w przedszkolu (22, 10%) oraz terapia i pomoc profilaktyczna, w tym pomoc dziecku o specjalnych potrzebach edukacyjnych (22). Dalsze w kolejności: wspieranie rozwoju dziecka (21), zarządzanie jakością pracy przedszkola, „metaumiejętności” nauczyciela (15), programy wychowania przedszkolnego i podręczniki (14).

Mniej liczne oferty dotyczą pracy z rodziną (4%), diagnozy rozwoju dziecka i pomiaru dydaktycznego (4%). Tylko jedna oferta dotyczyła bezpośrednio nowatorstwa pedagogicznego w wychowaniu przedszkolnym. Nie było ofert dotyczących głównie dziecka zdolnego. **Nie było też propozycji ukierunkowanych na upowszechnianie edukacji przedszkolnej oraz pomoc bardzo małemu dziecku (w wieku 0-3 lat) i jego rodzinie.**

Specyficzną ofertą wspierającą szkolenia i samokształcenie są także publikacje wojewódzkich ośrodków doskonalenia nauczycieli (7). W roku szkolnym 2002/2003 ukazało się 32 publikacji zaadresowanych głównie do nauczycieli wychowania przedszkolnego. 27 zostało wydanych przez wojewódzkie ośrodki, 5 przez centralne placówki doskonalenia nauczycieli. Centralny Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli wydał dwie książki dotyczące wychowania przedszkolnego: *Mali badacze metoda projektu w edukacji elementarnej* (8) i *Edukacja elementarna a diagnoza pedagogiczna* (9) oraz dwa raporty *Edukacja elementarna w zreformowanej szkole. Formy doskonalenia nauczycieli w roku szkolnym 2002/2003* (6), i *Stan i struktura zatrudnienia nauczycieli w roku szkolnym 2002/2003. Dynamika zmian* (2). Centrum Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej wydało zestaw ćwiczeń korekcyjno-kompensacyjnych dla przedszkoli.

Obszary tematyczne publikacji wydanych przez wojewódzkie ośrodki doskonalenia w roku szkolnym 2002/2003 ilustruje poniższa tabela.

Tabela 2

kategoria tematyczna publikacji	Liczba publikacji	ranga
Zagadnienia programów i podręczniki	6	1
Wspieranie doskonalenia nauczycieli	5	2
Edukacja, dydaktyka przedszkolna	4	3
Terapia i pomoc profilaktyczna	3	4,5
Metody i techniki	3	4,5
Dziedziny wychowania przedszkolnego	2	6
Nowatorstwo	1	8,5
Rozwój instytucji przedszkola	1	8,5
Diagnoza i pomiar dydaktyczny	1	8,5
Uroczystości przedszkolne	1	8,5
Razem	27	

Jak wynika z zestawienia wśród **publikacji nie było pozycji specyficznie odnoszących się do upowszechniania edukacji przedszkolnej**. Niewiele też było pozycji związanych pośrednio z umiejętnościami, których wymaga pomoc małemu dziecku i jego rodzinie oraz rozwijanie edukacji przedszkolnej w środowiskach defaworyzowanych.

Do zadań systemu doskonalenia nauczycieli należy również wspieranie nowatorstwa pedagogicznego. W latach dziewięćdziesiątych przedszkola należały do tych instytucji oświatowych, które najczęściej podejmują innowacje pedagogiczne. Centralny Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli prowadził ewidencję innowacji na podstawie nadsyłanych ankiet przesyłanych przez nauczycieli konsultantów z wojewódzkich placówek doskonalenia nauczycieli. W analizowanym roku szkolnym 2000/2001 do CODN wpłynęły opisy 105 innowacji przedszkolnych. Poniższa tabela wskazuje na główne obszary działań innowacyjnych przedszkoli.

Tabela 3

Obszary działań edukacyjnych	Liczba	Ranga
Wychowanie przez twórczość i sztukę	29	1
Wspomaganie nauczania czytania i pisania	20	2
Terapia, pomoc profilaktyczna	12	3
Edukacja regionalna	9	4
Edukacja ekologiczna i przyrodnicza	8	5,5
Zastosowanie metod Freineta, Montessori, Steinera...	8	5,5
Wychowanie prorodzinne	4	7
Promocja zdrowia	3	8,5
Integracja dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi	3	8,5
Pedagogika zabawy	2	9,5
Praca z dzieckiem zdolnym	2	9,5
Inne	5	
Razem	105	

Z zestawienia wynika, że najczęściej podejmowane są innowacje metodyczne, związane z dydaktyką przedszkolną, terapią i pomocą profilaktyczną, regionalną i ekologiczną edukacją oraz adaptacją podejść pedagogicznych.

W omawianym okresie żadna z tych innowacji nie wiązała się bezpośrednio z upowszechnianiem edukacji przedszkolnej. Pośrednio z zadaniem tym mogły wiązać się 4 innowacje dotyczące wychowania prorodzinnego oraz jedna innowacje w kategorii „Inne” dotycząca pracy z dwulatkami w przedszkolu. Nie było innowacji ukierunkowanych na rozwijanie lokalnych programów edukacji przedszkolnej, czy na przystosowanie organizacji przedszkola do takich zadań.

Doceniając ruch twórczości pedagogicznej w przedszkolach, który miał wpływ na jakość pracy tych placówek, wymianę doświadczeń i doskonalenie kadry, trzeba zauważyć, że rozwijał się głównie w miastach. **Duży dorobek w tej dziedzinie ograniczał się do unowocześniania instytucji przedszkolnych i nie miał istotnego wpływu na wzrost wskaźników upowszechnienia edukacji przedszkolnej.** Dotyczył przedszkoli i zerówek, ale nie doprowadził jednak do rozwoju alternatywnych form wychowania przedszkolnego, dostosowanych do lokalnych warunków. Jednocześnie takie alternatywne rozwiązania i nowe formy wychowania przedszkolnego wprowadzane przez

niektóre organizacje pozarządowe (np. Polską Fundację Dzieci i Młodzieży) nie były zgłaszane formalnie jako innowacje pedagogiczne.

Wnioski i zalecenia

1. W upowszechnieniu edukacji przedszkolnej główną rolę odegrają, przy sprzyjającej polityce oświatowej, obecni nauczyciele wychowania przedszkolnego i nauczania początkowego. Zadaniem instytucji doskonalenia, w tym uczelni, byłoby przygotowanie ich do roli wszechstronnego „nauczyciela edukacji elementarnej”. Wojewódzkie i powiatowe ośrodki doskonalenia nauczycieli powinny objąć też szkoleniami inne grupy: rodziców, psychologów, liderów stowarzyszeń lokalnych, lekarzy i pielęgniarki, gminnych urzędników oświatowych czy np. wizytatorów, jakkolwiek umiejętności tych grup będą raczej miały wpływ na uzupełnienie systemu pomocy małemu dziecku i jego rodzinie.
2. Przygotowane przez uczelnie oferty kształcenia i doksztalcania nauczycieli w zakresie edukacji przedszkolnej są niewystarczające. Propozycje te wynikają bardziej z aktualnych możliwości i zainteresowań uczelni niż z analizy potrzeb edukacyjnych nauczycieli. Stanowią niespełna 2% wszystkich ofert uczelni. Pozytywnym zjawiskiem jest łączenie w ofertach niektórych uczelni edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej. Doświadczenia te mogą być wykorzystane w kształceniu przyszłego „nauczyciela edukacji elementarnej”, który będzie lepiej przygotowany do upowszechniania edukacji przedszkolnej niż nauczyciele wdrożeni tylko do pracy przedszkolnej lub szkolnej.
3. W wojewódzkich placówkach doskonalenia nauczycieli jest zbyt mało konsultantów przygotowanych do wspierania nauczycieli w pracy pedagogicznej z małym dzieckiem, w tym do pracy z dzieckiem w wieku przedszkolnym. Przeważa tendencja do wąskiego traktowania edukacji małego dziecka jako specjalizacji przedmiotowej, a nie interdyscyplinarnego wspierania rozwoju na jednym z najważniejszych etapów edukacyjnych. Za pozytywne zjawisko można uznać pomoc udzielaną przez powiaty doradcom zajmującym się wychowaniem przedszkolnym oraz konsolidowanie się powiatowych ośrodków doradztwa. Pozytywnym zjawiskiem w roku szkolnym 2002/2003 był też wzrost liczby ofert wojewódzkich placówek doskonalenia nauczycieli adresowanych do nauczycieli przedszkoli. Wydaje się jednak, że nadal liczba tych propozycji szkoleniowych nie jest proporcjonalna ani do liczby nauczycieli zajmujących się wychowaniem przedszkolnym, ani do wagi problemów i zadań wynikających z polityki społecznej ukierunkowanej na pomoc małemu dziecku i upowszechnianie edukacji przedszkolnej.
4. System doskonalenia tworzy oferty ukierunkowane przede wszystkim na doskonalenie nauczycieli do instytucjonalnych, statutowych zadań przedszkoli, czy oddziałów przedszkolnych. Ośrodki doskonalenia podejmują coraz częściej działania na rzecz podnoszenia jakości edukacji przedszkolnej, ale te oferty adresowane są wąsko, głównie do nauczycieli zatrudnionych w istniejących instytucjach wychowania przedszkolnego. Prawie zupełnie **brakuje natomiast szkoleń przygotowujących nauczycieli do rozwijania i upowszechniania edukacji przedszkolnej** poza rejonem instytucji w której pracują, zwłaszcza tam, gdzie może ona odegrać decydującą rolę w wyrównywaniu szans, czyli na terenach wiejskich i w środowiskach defaworyzowanych.

5. W grupie propozycji szkoleniowych skierowanych ściśle do nauczycieli przedszkoli dominują oferty związane z: metodami i technikami pracy w przedszkolu, dziedzinami wychowania przedszkolnego, terapią profilaktyką i pomocą psychologiczno-pedagogiczną, wczesnym nauczaniem i dydaktyką przedszkolną, oraz zarządzaniem jakością pracy przedszkola.
6. Nie ma ofert ukierunkowanych bezpośrednio na wzrost wskaźnika upowszechnienia edukacji przedszkolnej. Niewiele jest też ofert sprzyjających upowszechnianiu wychowania przedszkolnego takich jak: praca z rodziną, praca z bardzo małymi dziećmi w wieku od 0 do 3 lat, zajęcia adaptacyjne dla dzieci kandydujących do przedszkola, animowanie lokalnych środowisk rodzicielskich i pedagogicznych, praca z grupami różnowiekowymi.
7. Oferty doskonalenia ukierunkowane specyficznie na zwiększenie wskaźnika upowszechnienia edukacji przedszkolnej tworzą stowarzyszenia i fundacje, proponując jednocześnie zwiększenie liczby form wychowania przedszkolnego.
8. Można zaryzykować ocenę, że w omawianej dziedzinie **system doskonalenia nastawiony jest bardziej na wspieranie instytucji oświatowych niż rozwiązywanie problemów społecznych**. Nieliczne działania w interesującym nas obszarze adresowane są do nauczycieli zatrudnionych w przedszkolach oraz pracujących z klasami I-III, a także do dyrektorów przedszkoli. Zadania związane z upowszechnieniem edukacji przedszkolnej wymagałyby objęcia doskonaleniem co najmniej jeszcze kilku grup: bezrobotnych nauczycieli, psychologów i pedagogów z poradni, przekwalifikujących się nauczycieli, nieetatowej kadry stowarzyszeń nauczycielskich, lokalnych liderów edukacji przedszkolnej, animatorów społecznych, pracowników oświatowych samorządów gminnych, wizytatorów itp.
9. Generalizując, można stwierdzić, że istotny dorobek ośrodków doskonalenia nauczycieli w dziedzinie wspierania rozwoju zawodowego nauczycieli wychowania przedszkolnego jest w nikłym stopniu związany z przygotowaniem tej grupy do tworzenia lokalnych systemów pomocy małemu dziecku i jego rodzinie oraz upowszechnianiem edukacji przedszkolnej. Można postulować, aby w przyszłości rola tych ośrodków w realizacji omawianych zadań była bardziej znacząca, aby odzwierciedlała prorodzinną politykę społeczną państwa i duży potencjał systemu doskonalenia.
10. Refleksja nad ofertami doskonalenia i przedstawionym rejestrem działań podejmowanych w ciągu ostatnich czterech lat nasuwa wniosek, że upowszechnianie wychowania przedszkolnego i wyrównywanie szans młodszych dzieci, to ciągle niedokończone zadanie reformy edukacji. Projekty pilotażowe, spotkania dyskusyjne, konferencje i publikacje nie zahamowały likwidacji przedszkoli i nie wpłynęły na zwiększenie liczby dzieci objętych edukacją przedszkolną. Inicjatywy te przebiegały poza głównym nurtem rozwijającego się dynamicznie systemu doskonalenia nauczycieli. Realny wpływ na objęcie edukacją przedszkolną większej liczby dzieci sześciolletnich będzie miało wynikające z nowelizacji ustawy o systemie oświaty wprowadzenie dla tej grupy obowiązkowego, rocznego przygotowania przedszkolnego. Jak zadbać o to, o co zabiegano w inicjatywach opisanych w kalendarium działań, aby planowane zmiany nie doprowadziły do pogorszenia jakości edukacji przedszkolnej. Jedno z możliwych rozwiązań przedstawi-

ła Polska Fundacja Dzieci i Młodzieży w omawianej koncepcji ośrodków wychowania przedszkolnego (15).

Przypisy końcowe

- (1) M. Korsak, *WDN w przedszkolu*, CODN, Warszawa 2003, str. 24.
- (2) *Stan i struktura zatrudnienia nauczycieli w roku szkolnym 2002/2003. Dynamika zmian*, Centralny Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli, Warszawa, sierpień 2003 r., str. 25-28.
- (3) *Informator. Studia zaoczne i wieczorowe dla nauczycieli w roku akademickim 2002/2003*, CODN, Warszawa 2002.
- (4) *Informator. Studia podyplomowe dla nauczycieli w roku akademickim 2002/2003*, CODN, Warszawa 2002.
- (5) J. Kostynowicz, Z. Kuklińska, *Nauczyciele edukacji elementarnej w systemie doskonalenia*, Zespół Projektów Edukacyjnych CODN, Warszawa sierpień 2002.
- (6) E. Badyńska, K. Szczęśniak, *Edukacja elementarna w zreformowanej szkole. Formy doskonalenia w roku szkolnym 2002/2003*, Centralny Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli, Warszawa 2003, str. 221-225.
- (7) E. Badyńska, *Publikacje placówek doskonalenia nauczycieli w roku 2002*, Zespół Informacji Pedagogicznej CODN, Warszawa 2003,
- (8) J. Harris Helm, L.G. Katz, *Mali badacze metoda projektu w edukacji elementarnej*, Wydawnictwa CODN, Polska Fundacja Dzieci i Młodzieży, Warszawa 2003.
- (9) M. Kochan-Wójcik, A. Krajna, Z. Kuklińska, E. Małkiewicz, *Edukacja elementarna a diagnoza pedagogiczna*, Centralny Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli, Warszawa 2002.
- (10) M. Brańska, *MEN o przedszkolach*, Biblioteczka Reformy, zeszyt nr 21, Warszawa, marzec 2000.
- (11) T. Ogrodzińska (red) *Małe Dziecko – znaczenie wczesnej edukacji*, Polska Fundacja Dzieci i Młodzieży, Warszawa 2002.
- (12) M. Zahorska (red), *Edukacja przedszkolna w Polsce – szanse i zagrożenia*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2003, str. 51.
- (13) M. Sutkowska, „Małe przedszkole wiejskie – praca z grupą w różnym wieku” w „Małe Dziecko”, TRIO, grudzień 2000.
- (14) M. Suchocka (red), *Przedszkole ośrodkiem wyrównywania szans edukacyjnych*, TRIO, Warszawa, listopad 2002.
- (15) Wyrównywanie szans edukacyjnych młodszych dzieci poprzez upowszechnienie wychowania przedszkolnego i obniżenie wieku obowiązku szkolnego do sześciu lat, maszynopis materiału opracowanego przez Zespół Ekspertów pod kierunkiem Polskiej Fundacji Dzieci i Młodzieży, 89 stron.